

Nowak, Tadeusz Marian

Odpowiedź prof. drowi hab. Jerzemu Piaskowskiemu

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 31/3-4, 846-848

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tadeusz Marian Nowak
(Warszawa)

ODPOWIEDŹ PROF. DROWI HAB. JERZEMU PIASKOWSKIEMU

Wypowiedź dyskusyjna prof. dra J. Piaskowskiego składa się z dwóch części: wstępnej, mówiącej o zagadnieniach ogólnych i szczegółowej, dotyczącej historii hutnictwa i przeróbki metali.

W części wstępnej prof. J. Piaskowski posługuje się następującymi pojęciami: 1) „historia techniki”, której zakres — jak stwierdza — „autorzy dość ogólnikowo formułują”, 2) „techniczna historia techniki”, której synonimem jest „wewnętrzna historia techniki”, 3) „historyczna historia techniki”.

Żadnego z tych pojęć prof. J. Piaskowski w swej wypowiedzi nie definiuje, powołując się w tym względzie na wcześniejsze prace¹, określa natomiast zadania »historii techniki«, a przynajmniej »technicznej historii techniki« lub »wewnętrznej historii techniki«, która „ma dostarczyć wszystkich danych potrzebnych do odtworzenia procesów technicznych, urządzeń, maszyn itd. stosowanych w dawnych wiekach” i wyjaśnia, że chodzi tu o „ilościowe parametry procesów technologicznych (np. temperatura procesu, jego mechanizm i kinetyka), liczby określające wielkość, wydajność oraz wskaźniki techniczno-ekonomiczne dla narzędzi, urządzeń i maszyn, a także podobne dane dla ich zespołów”.

Wyznaczenie historii techniki tak ograniczonych zadań pozbawia tę dyscyplinę bardzo istotnych elementów, dotyczących m.in.: 1) ścisłego związku rozwoju techniki ze środowiskiem przyrodniczym, w którym się ten rozwój dokonuje, 2) roli człowieka w tworzeniu i rozwijaniu techniki; ponadto nie uwzględnia przyjmowanego powszechnie stwierdzenia, że historia nie ogranicza się do „dawnych wieków”, lecz sięga aż do dnia dzisiejszego.

Nie sądzę, ażeby tak wąsko pojęta historia techniki mogła zapełnić lukę w odtwarzanym przez naukę historyczną obrazie przeszłości, spo-

¹ E. Olszewskiego (1954), J. Piaskowskiego (maszynopis dotąd nie opublikowany), L. Fabre (1935) za pośrednictwem M. Daumasa (wersja polska 1971) i A. Wiślickiego (1971).

wodowaną zbyt słabym dotąd uwzględnianiem przez historyków rozwoju techniki.

Osobne zagadnienie stanowi wprowadzenie do rozważań — obok terminu „historia techniki” — dodatkowo dwóch dalszych terminów, a mianowicie „historycznej historii techniki” i przeciwstawianej jej „technicznej historii techniki”. W ten sam sposób można by stworzyć np. „historyczną historię rolnictwa” i „rolniczą historię rolnictwa” lub „historyczną historię chemii” i „chemiczną historię chemii” itp. Mam wrażenie, że posługiwanie się tego rodzaju terminologią — zwłaszcza bez jednoczesnego zdefiniowania kryjących się za nią pojęć — nie wnosi do dyskusji elementów konstruktywnych.

Treść uwag, zawartych we wstępnej części omawianego tu głosu w dyskusji, w tym również stwierdzenie, że mój referat jest „doskonałym przeglądem warsztatu pracy historyka — choć raczej historyka aniżeli historyka techniki” skłania do określenia głosu prof. J. Piaskowskiego jako wypowiedzi raczej technika aniżeli historyka techniki. Tłumaczy to, moim zdaniem, przyczynę trudności w porozumieniu się. M.in. prof. J. Piaskowski, identyfikując źródła pisane z rękopisami, nie zauważa, że w moim referacie wymieniłem „źródła pisane, wśród których wyróżnić można akta archiwalne, rękopiśmienne i drukowane traktaty, monografie i podręczniki, oraz różnego rodzaju materiały publikowane w prasie technicznej” i ubolewając nad znikomą ilością „źródeł pisanych” stwierdza równocześnie ogromne znaczenie „drukowanych za granicą ksiąg o tematyce technicznej” stanowiących źródło, które „w referacie prof. T. M. Nowaka nie zostało uwzględnione”. Poza tym trudno przypuścić, ażebym mógł zapomnieć o tej kategorii źródeł pisanych, jaką stanowią dawne traktaty treści technicznej, będąc autorem *Czterech wieków polskiej książki technicznej*² i wydawcą kilku dużych traktatów treści technicznej, pochodzących z XVII i XIX w.³ oraz antologii, obejmującej znaczne fragmenty kilkunastu dzieł o tematyce technicznej z XVI—XVIII w.⁴

Jeśli zaś chodzi o „drukowane za granicą księgi”, o których wspomina prof. J. Piaskowski, to mógłbym tu podpowiedzieć jako podręczną pomoc dość obszerne ich zestawienie w pracy Ericha Klemma⁵. Zawiera ono

² T. M. Nowak: *Cztery wieki polskiej książki technicznej 1450—1850*. Warszawa 1961 ss. 359.

³ J. Bem: *Uwagi o rakietach zapalających* (1953); J. Naronowicz-Narowski: *Budownictwo wojenne* (1957); A. dell'Aqua: *O zgromadzeniu i szkole puszkarzów* (1958); K. Siemienowicz: *Wielkiej sztuki artylerii część pierwsza* (1963); A. dell'Aqua: *Praxis ręczna działa* (1969) — łącznie 1653 strony druku.

⁴ T. M. Nowak: *Polskie wojskowe piśmiennictwo techniczne do roku 1764*. Warszawa 1961 ss. 234.

⁵ E. Klemm: *Technik, eine Geschichte ihrer Probleme*. Freiburg—München 1954. Wspomniana tu bibliografia (Quellenschriften zur Technik) znajduje się na s. 424—440.

dane bibliograficzne dotyczące trzystukilkudziesięciu traktatów treści technicznej, powstałych od starożytności aż po 1860 r. (w tym również traktatów wymienionych przez prof. J. Piaskowskiego), oraz rozpraw naukowych omawiających te traktaty. Praca Klemma nie uwzględnia traktatów technicznych rosyjskich — brak ten można uzupełnić korzystając z pracy Arona Jakowlewicza Czernjaka⁶ — a także polskich, omówionych w pracach Feliksa Kucharzewskiego⁷ i częściowo w moich⁸.

Troska prof. J. Piaskowskiego o sprawę metrologii, poruszonej przeze mnie jako jednej z najważniejszych nauk pomocniczych historii techniki, jest słuszna, podobnie jak stwierdzenie, że historyk techniki polskiej powinien dobrze znać historię techniki w innych krajach oraz że wynikiem jej niezajomości bywają nieraz przykre nieporozumienia⁹.

Wdzięczny jestem prof. drowi J. Piaskowskiemu za zwrócenie uwagi na pominięte w moim referacie zagadnienie laboratoryjnych badań obiektów dawnej techniki, w której to dziedzinie prof. J. Piaskowski ma — jeśli chodzi o historię hutnictwa — wybitne osiągnięcia.

⁶ A. J. Czernjak: *Istorijskaja techničeskoj knigi*. Czast 1. S drevniejszich wriemien do 1917 g. Moskwa 1969.

⁷ F. Kucharzewski: *Bibliografia polska techniczno-przemysłowa, obejmująca prace drukowane oddzielnie, w czasopismach, lub znane z rękopisu, we wszystkich działach techniki i przemysłu do końca 1874 roku*. Warszawa 1894; tenże: *Piśmiennictwo techniczne polskie*. T. 1—3. Warszawa 1908—1922; tenże: *Czasopiśmiennictwo techniczne polskie przed rokiem 1875*. Warszawa 1904.

⁸ Praca cytowana w przypisie 2 oraz T. M. Nowak: *Przegląd polskiego piśmiennictwa z dziedziny artylerii do połowy XVII w.* „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”. T. 4: 1958 s. 247—276; tenże: *Przegląd polskiego piśmiennictwa z dziedziny fortyfikacji i inżynierii wojskowej w XVI—XVIII w.*; tamże t. XI: 1965 cz. 2 s. 122—141.

⁹ Jedno z takich nieporozumień opisałem w artykule: T. M. Nowak: *Geneza księgi „O raketach” Kazimierza Siemienowicza*. „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”. T. 18: 1972 cz. 2 s. 105—145.